

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2019, Cilt:7, Sayı:13, 7:149-170

Gönderim Tarihi: 07.02.2019

Kabul Tarihi: 26.04.2019

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.523625>

MUHAMMED ESED'İN SAVAŞ-GANİMET İLİŞKİSİNE DAİR APOLOJETİK YORUMUNUN MÜFESSİRLERİN YORUMU İLE MUKAYESESİ VE ELEŞTİRİSİ

Bayram AYHAN*

Öz

Muhammed Esed (ö. 1992) Müslümanların savaşı sadece savunma amacıyla yapabileceğini ve esirlerin/ganimetin de sadece haklı bir sebebe binaen yapılmış kıyasıya bir savaşın ürünü olabileceği şeklinde apolojetik bir yorum yapar. Bu kanaatle olmalı ki, Bedir savaşı esirleri bağlamında cumhura muhalif ve sosyo-politik iki yorum yapar: Meşru bir savaş olmadan esir alınması yanlıştır; savaş esirlerinin öldürülmesi büyük bir günahdır. Aralarında ihtilaf bulunmakla birlikte müfessirlerin hiç birisi Esed'in yorumuna mümasil bir yorum yapmamıştır. Aksine, esirlerin öldürülmemiş olmasının büyük bir günah olduğunu ifade edenler çoğunluktadır. Mamafih, haklı bir sebebe dayanılarak girilen savaşın ürünü olmadan esir alınmayacağı yorumu, Bedir öncesinde vuku bulan tarihsel veriler bağlamında isabetli görünmemektedir. Esirlerin öldürülmesinin büyük bir günah olacağı kanaati ise hem sahih rivayetler hem de müfessirlerin tercih ettikleri yorumlarla mütenakızdır. Makale, Muhammed Esed'in yorumlarını tefsir literatürünü kronolojik bir şekilde tarayarak karşılaştırmalı bir okuma ile tanzih etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Apolojetik Yorum, Muhammed Esed, Savaş, Esir.

THE COMPARISON WITH EXEGETES' COMMENT AND CRITIC OF MUHAMMAD ESED'S APOLOGETICAL COMMENT ABOUT BATTLE-PLUNDER RELATIONSHIP

Abstract

Muhammad Asad (d. 1992) says that Muslims can make a battle only for aim of defence and they can take prisoner/plunder through a cutthroat battle based on justified reason. It must be convinced this this opinion, he make socio-political two dissident opinion against jumhur (the majority of exegetes) and says that taking slave without a legitimate battle will be wrong and killing battle slaves will be great sin. Despite there is an disagreement between exegetes they doesn't make a commentary similar to his commentary. Conversely the most of them say that hasn't killing of slaves will be a big sin. Furthermore, the commentary that taking slaves without a legitimate battle is not accurate according to the historical datas occur before the Bedir Battle. The commentary that the killing of slaves will be a big sin is contradict with right rumor and exegetes' preferred comments. This article aim to explain Muhammad Asad's comments comparative reading the commentary literature.

Keywords: Tafsir, Apologetical Commentary, Muhammad Asad, The Battle, Slaves.

* Dr. Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, byrmayhan@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-1851-0204

Giriş

Muhammed Esed eğitilmiş bir aile ortamında yetişmiş, çocuk yaşta İbraniceyi, ilerleyen süreçte Farsçayı ve mahalli lehçeler dahil fasih Arapçayı iyi bir şekilde öğrenmiştir.¹ Muhammed Abduh'un öğrencilerinden Mustafa el-Merâğî (ö. 1945), Suudi Arabistan krallığının ilk kralı Abdulaziz b. Suud (ö. 1953), Hindistan'dan ayrılarak kurulan Pakistan'ın ilk devlet başkanı Muhammed Ali Cinnah (ö. 1948) ve Muhammed İkbâl (ö. 1938) gibi önemli isimlerle görüşmüş entelektüel bir kişi olup,² Medine'de iken tarih ve tefsirin yanı sıra Buhârî şerhleriyle ilgilenmiştir.³

Muhammed Esed'in entelektüel kişiliğinin yanı sıra yazdığı eserler de dikkate değer bir karşılık görmüştür.⁴ Bilhassa meâl-tefsirinin Türkçe'ye çevrilmesi ile birlikte meâller açısından yeni bir döneme girildiği söylenebilir. Zira Esed'in bu çalışması kendinden sonraki meâller üzerinde biçim ve muhteva açısından etkili olmuş, üslubu ile dikkatleri çekmiştir. Esed lafzî/literal çeviriden ziyade manevî/serbest çeviriyi tercih etmiş, amaç dildeki manayı üretmeye gayret etmiş ve çeviri metotlarına dair zikredilen olguların⁵ büyük bir kısmını yerine getirme başarısını göstermiştir.⁶ Amaç dile aktarım konusunda başarılı bir meâl telif ettiği söylenmişse de bazı müellifler onu çarpıtma ve tahrif ile suçlamış⁷, bazıları ise bu eleştirilerin haksız olduğunu beyan etmiştir.⁸ Muhammed Esed'in meâl-tefsiri birçok çalışmaya konu olmuştur. Eser, mucizeye yaklaşım,⁹ ahkam âyetleri,¹⁰ çağdaş yorumlamalar¹¹ ve sembolik anlatım¹² gibi spesifik konular ekseninde incelenmiştir.

1 Muhammed Esed, *Mekke'ye Giden Yol* (çev. Cahit Koytak), İstanbul: İnsan Yayınları, 2002, s. 78-80.

2 Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir* (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul: İşaret Yayınları, 2002, s. III-IV; Ayrıca bkz; İsmail Çalışkan, "Çağdaş Bir Düşünür ve Müfessir Olarak Muhammed Esed", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (1998), 420-422.

3 Muhammed Esed, *İslam'da Yönetim Biçimi* (çev. Beşir Eryarsoy), İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988, s. 8-11.

4 Muhammed Esed'in fikriyatı ve çalışmaları için bk. İsmail Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2009), s. 62-84; İshak Özgel, "Kur'an'daki Olağanüstü Olayları Yorumlaması Ekseninde Muhammed Esed'in "Âyet" Kelimesi Çevirisi Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/2 (2007), 153-160; Çalışkan, "Çağdaş Bir Düşünür ve Müfessir Olarak Muhammed Esed", 421-423.

5 Özcan Başkan, "Dilde Çeviri İşlemi", *Türk Dili*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978, s. 27-32.

6 Esed'in mealine dair tafsilatlı örnekler ve bilgi için bkz; İshak Özgel, "Kur'an'daki Olağanüstü Olayları Yorumlaması Ekseninde Muhammed Esed'in "Âyet" Kelimesi Çevirisi Üzerine", 153-160; İbrahim Hilmi Karşlı, "Çeviri Kuramları Açısından Muhammed Esed'in Çeviri Yöntemi ve Değerlendirilmesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16/1 (2003), 98-103; Yusuf Işıcık, "Kur'an Tercümesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed'in Mealine Genel Bir Bakış", *Kur'an Mealleri Sempozyumu, 24-26 Nisan 2004*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 96-100.

7 Mustafa Öztürk, "Muhammed Esed'in Tefsir Notlarındaki Yanlış Atıflar ve Çarpıtmalar Üzerine", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 8/1 (2008) 49-55.

8 Hikmet Zeyveli, "Muhammed Esed'e İki Haksızlık Örneği Esed'in Kur'an Mesajı İle İlgili "İntihal" ve "Çarpıtma" İddialarının Tutarsızlığı", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 12/1 (2012) 26-32.

9 Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 21, 503; Ayrıntı için bkz; Özgel, "Kur'an'daki Olağanüstü Olayları Yorumlaması Ekseninde Muhammed Esed'in "Âyet" Kelimesi Çevirisi Üzerine", s. 153-160;

Biz, yukarıda zikredilen çalışmalardan farklı olarak Muhammed Esed'in savaş-esir/ganimet diyalektiğine dair yorumunu tahlil edeceğiz. Bu konudaki yorumunu Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirleri konu edinen âyetler bağlamında yapmıştır. Müellifin esirlere dair şahsına münhasır sosyo-politik bir yorumu vardır. Esed, kendini savunmaya matuf¹³ meşru bir savaş olmaksızın esir edinilmesinin yanlış olduğunu söyleyerek özgün/farklı bir yorum yapmıştır. Savaş dışındaki bir yol ile esir almanın ve tutuklamanın hukuk dışı ve haram olduğunu ifade ederek¹⁴ tefsir literatüründe göremediğimiz¹⁵ bir yorumlama yapmıştır. Müellife göre Müslümanlar ganimet veya esirleri, kervana baskın yapmak suretiyle elde etmiş olsalardı yanlış bir eylemde bulunmuş olacaktı. Muhammed Esed bu sosyo-politik yorumu cahiliye dönemindeki kabilelere baskın yapmak ve kervan yağmalamak gibi gayrı meşru kazanç şekillerine kıyasla yapmış olmalıdır.¹⁶ Muhammed Esed Bedir esirlerinin öldürülmesinin çok büyük ve ürkütücü bir günah

Betül Arslanoğlu, "Elmalılı Ve Muhammed Esed'in Tefsirlerinde Mu'cize İle İlgili Ayetlerin Mukayesesi, (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s. 55-70; Vildan Akıncı, "Muhammed Esed'in Meal Tefsirinde Aklî Yaklaşımlar", (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 55-67.

10 Hüseyin Esen, "Muhammed Esed'in Hirâbe (Eşkiyalık) Suçuyla İlgili Ayetler İçin Yaptığı Meal - Tefsir Üzerine-", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/1 (2004) 139-166; Hayriye Buyuran, "Muhammed Esed'in Ahkâm Âyetlerini Tefsiri ve Bunların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", (yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 39-51.

11 Çalışkan, "Bir Düşünür ve Müfessir Olarak Muhammed Esed", s. 419-436; İsmail Çalışkan, "Modern Zamanlarda Tefsirin Rotası ve Muhammed Esed Örneği", *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 17/1 (2010), 92-95; Hasan Hüseyin Havuz, "Çağdaş Müşkilü'l-Kur'ân (Muhammed Esed Örneği)", (yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 133-143.

12 Mustafa Öztürk, "Muhammed Esed'in Meâl-Tefsirinde Bâtınî Te'vîl Olgusu", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16/1 (2003)113-126; Maşallah Turan, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları", (doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 148-165; Maşallah Turan, "Allah ve Ahiret İnanıcı Bağlamında Muhammed Esed'in Sembolizm Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2014), 142-148. İbrahim Yiğit, "Muhammed Esed'in Mealinde Yorum", (yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), s. 35-63.

13 Muhammed Esed, savaşın meşruiyetinin sadece kendini savunma amacına bağlı olduğunu, bunun dışındaki durumları âyetlerdeki ibarelere binaen "saldırganlık" olarak nitelendirir. Bkz; Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 54, 159.

14 Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 338, 72. dipnot.

15 Elimizde bulunan matbu tefsir literatürünü kronolojik bir şekilde tahlil etmek suretiyle Bedir Savaşı'nı konu edinen âyetleri incelediğimizde mezkûr yorumu göremediğimizi ifade edebiliriz. Bu konudaki tafsilat ilerleyen bölümlerde zikredilecektir.

16 Bu hususta tafsilatlı bilgi için bkz; Muhammed Şükri el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb fi marifeti ahvali'l-'arab* (nşr. Muhammed Behcet el-Eserî), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts., I, 278-280; Bu konuda tafsilatlı bilgi için bkz; Cevad Ali, *el-Mufassal fi târihi'l-'arab kable'l-islâm*, y.y: Neşru Câmîati Bağdad, II. Baskı, 1413/1993, V, 401-404. Kısaca şunu söyleyebiliriz ki, Müslümanlar ve Mekkeliler arasında fiili bir savaş durumu vardı. Dolayısıyla düşmana ekonomik anlamda zarar vermek ve bilhassa Müslümanların Mekke'de kalan mallarına el konulmuş ve ticari emtia yapılmış olması gibi gerekçelerle Müslümanların Mekke kervanlarına yaptıkları seferleri cahiliyedeki gayrı meşru baskın ve yağma ile kıyaslamak doğru olmasa gerektir. Bu anlamda sosyo-politik durumun metni anlama ve anlamlandırmaya etkisi bağlamında bkz; Muhammed Bahaeddin Yüksel, *Kur'ân'ı Farklı Anlama ve Nedenleri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017, s. 46-64; Hikmetullah Ertaş, "Cumhuriyet Dönemi Ders Kitaplarına Alınan Hadislerin Türkçe Çevirilerinde Görülen Aşırı Yorum ve Sapmalar", *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 4/2 (2018), 261-283.

olacağını da beyan eder. Müellifin bu yorumunun isabetli olup olmadığını iki ana başlık altında tahlil edeceğiz. Öncelikle Bedir Savaşı öncesindeki tarihi veriler, bilahare Bedir Savaşı sonrasında vuku bulan olaylar ekseninde değerlendirme yapacağız. Hadis, tefsir ve siyer literatürünün savaşın öncesi ve sonrası durum ile ilgili zikrettikleri bilgiler farklılık arz ettiği için böyle bir zamansal tasnif yapılmıştır. Hassaten tefsir literatürü Bedir Savaşı'nda esir alınması konusunu muhtelif yorumlarla ele almıştır. Binaenaleyh Bedir esirlerine mahsus bir başlık açılmıştır. Metodumuz, önce müellifin kanaatini aktarmak, bilahare aynı konuda diğer müfessirlerin kanaatlerini zikrederek karşılaştırma yapmak şeklinde olacaktır.

1. Meşru Bir Savaş Olmadan Esir Edinilmesinin Yanlış Olduğu İddiası

Muhammed Esed haklı bir sebebe binaen yapılmış kıyasıya bir mücadele olmadan esir alınmasının yanlış olduğu kanaatindedir. Biz müellifin bu konudaki fikrini tahlil etmeden önce, savaş, barış ve esir almak gibi hususların cahiliye toplumu ve İslam'daki mahiyetine dair mücmel bilgi vermek istiyoruz. Zira bu bilgiler Hz. Peygamber'in (a.s) savaşlarını ve esir alma olayını daha iyi fehmetmemize ve müellifin yorumunu daha nitelikli bir şekilde değerlendirebilmemize imkân sağlayacaktır.

Araplar, cahiliye döneminde geçimlerini farklı şekillerde sağlamaktaydılar. Meşru kazançların yanı sıra gayri meşru kazanç şekilleri de vardı. Bir kabilenin diğer bir kabileye baskın yapması ve kervan yağmalama bu neviden sayılabilir.¹⁷ Hz. Peygamber'in savaşlarının da kadim Arap geleneğinde olduğu üzere çapulculuk/yağmalama ve intikam almak amaçlı olduğunu ifade eden müsteşrikler olmuştur.¹⁸ Savaş olgusunun Hz. Peygamber tarafından tarih sahnesine çıkarılmadığı mutlak bir hakikattir.¹⁹ Müslümanlar kendilerini savunmak için²⁰ savaşmak zorundaydı.²¹ Mamafih, Medine'nin yerlisi olan ensar hurma yetiştiriciliği yaparak iyi bir ekonomik gelir elde ediyorlardı. Kervan yağmalamak veya baskın yapmak gibi bir durumları yoktu.²²

¹⁷ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, I, 278-280; Bu konuda tafsilatlı bilgi için bkz; Cevad Ali, *el-Mufasssal ff târîhi'l-'arab*, V, 401-404.

¹⁸ Reinhart Pieter Anne Dozy, *İslam Tarihi* (çev. Abdullah Cevdet, Vedat Atilla), İstanbul 2006, s. 58-60.

¹⁹ R.V.C. Bodley, *Allah'ın Resülü Muhammed* (çev. Hacı Mahmud Hatun), İstanbul: Arya Yayıncılık, 2006, s. 172-173; Montgomery Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı; Hz. Peygamber* (çev. S. Erdem Türközü), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 110-114.

²⁰ Nitekim fiilî savaşa izin veren âyetlerde bu iznin gerekçesi kendilerine savaş açılması ve zulme uğramalarıdır. "Kendilerine haksız yere savaş açılan (mü'min)lere zulme uğradıklarından dolayı (artık savaş için) izin verildi ve şüphesiz Allah onlara yardım ulaştıracak güçtedir." el-Hacc, 22/39.

²¹ Karen Armstrong, *Hz. Muhammed* (çev. Selim Yeniçeri), İstanbul: Koridor Yayınları, 2005, s. 242-244.

²² Muhammed Hüseyin Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı* (çev. Vahdetin İnce), İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2000, s. 50-51.

Mekkeliler Müslümanların geride bıraktıkları malları yağmalamışlardı.²³ Müslümanlar'ın gayesi misilleme yoluyla Mekkeliler'e ait kervanları rahatsız etmek suretiyle onları ekonomik baskı altında tutmak ve barışa zorlamaktı.²⁴ Fakat çoğu zaman Mekkeliler Medine'deki münafık ve Yahudiler'in sağladığı istihbarat vesilesiyle baskınlardan kurtuluyorlardı.²⁵

Kur'ân Müslümanlara zulmün dayanılmaz bir hal aldığı dönemde savaş izni vermiştir.²⁶ Her ne kadar savaşa izin verilmişse de savaş ve barış diyalektiğinde barışa matuf âyetlerin sayısının azımsanmayacak miktarda olduğunu ve düşmanın barışa yanaşma isteği olduğunda barışın tercih edildiğini görmek de mümkündür.²⁷ Hz. Peygamber (a.s) kendi savaş ve barış kuralları bulunan bir toplumun üyesiydi. Bazı konularda toplumsal teamülleri uygulamış, en nihayetinde İslam davetini engelleyenleri bertaraf etmek, dini hürriyeti temin etmek ve İslam ümmetini tesis etmek için savaşa başvurmak zorunda kalmıştır.²⁸ Bunu yaparken de adalet ölçülerini ve insan haklarını gözetmiş;²⁹ âyetlerin ifade ettiği üzere³⁰ haddi aşmamıştır.³¹ Bazı özel sebeplere binaen bazı isimlerin öldürülmesine müsaade etmiş;³² masum çocuk ve kadınlara asla zarar verilmemesini emretmiştir.³³

Zikredilenlerin tümünü bir araya getirdiğimizde, Hz. Peygamber'in (a.s) zaruret olmaksızın seriyye³⁴ veya gazvelere³⁵ başvurmadığını söylememiz

²³ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire: eş-Şirketu'd-Düveliyye, 2001, I, 223-225.

²⁴ Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s. 46-48. Bu konuda tafsilat için bkz; Mehmet Azimli, "Bedir Savaşı Çerçevesinde Bazı Mülahazalar" *Bilimnâme*, 18/1 (2010), 8-10.

²⁵ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye* (nşr. Ömer Abdusselam Tedmûrî), Beyrut: Dâru li'l-Kutubi'l-Arabî, 1990, II, 234-244; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk: târihu't-taberî* (nşr. Ebu'l-Fadl İbrâhim), Kahire: Dâru'l-Maârif bi-Mısır, ts., II, 404-407; Metin Yılmaz, *Hz. Peygamber Döneminde İstihbarat*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2017, s. 72-80; Mustafa Fayda, "Batn-ı Nahle" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, V, 202-203.

²⁶ el-Hacc, 22/39; el-Bakara, 2/190, 216.

²⁷ el-Bakara, 2/208; en-Nisâ, 4/86; en-Nisâ, 4/90; el-Enfâl, 8/61; el-Mumtehine, 60/80.

²⁸ Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, *Fikhu's-sîre*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978, s. 134-135; Muhammed İzzet Derveze, *Asru'n-Nebi: Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* (trc: Mehmet Yolcu), İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1995, III, 255.

²⁹ Mahmûd Şit el-Hattâb, *Komutan Peygamber* (trc. Ahmet Ağırakça), İstanbul: Bir Yayıncılık, 1988, s. 16-18; Mustafa es-Sibâî, *Hz. Muhammed ve Hayatı* (trc. M. Said Şimşek), Konya: Tekin Kitabevi, 1992, s. 114-115.

³⁰ el-Bakara, 2/190, 244.

³¹ Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Meğâzî rasulillah: kitâbu'l-meğâzî* (nşr. Abbas eş-Şerîfî), Kahire: Matbaatu's-Saâde, 1948, s. 98; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, IV, 51-52.

³² Ebu Abdillâh Muhammed b. İshak, *es-Sîretu'n-Nebeviyye li İbn İshak* (nşr. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004, II, 528-529; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, IV, 54-56; et-Taberî, *Târîhu't-taberî*, III, 64-65; Ebu'l-Hasan İzzuddîn Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh: târihu ibni'l-esîr*, (nşr. Ebu Sayyeb el-Keramî), Beyrut: Beytu'l-Efkari'd-Duveliyye, ts., II, 257-258.

³³ Ebu Abdullah Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdalbâkî), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1406/1985, II, 44; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, IV, 54-56;

³⁴ Seriyye, Hz. Peygamber'in (a.s) bizzat kumandanlık yapmadığı, görevlendirdiği bir komutan ile sevk ve idare ettiği askeri birlik veya harekâtlardır. Serdar Özdemir, "Seriyye" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVI, 565-566.

³⁵ Gazve, bizzat Hz. Peygamber'in (a.s) sevk ve idaresini yaptığı savaş veya askeri harekâtlardır. Hüseyin Algül, "Gazve", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XIII, 488-489.

mümkündür. Bu bağlamda seriyyelerinin ve savaşlarının tümünün meşru gerekçeleri olmuştur. Esed'in ifade ettiği kıyasıya bir savaş olmadan esir alınamayacağı yorumunu nakzedecek iki olgunun da var olduğunu söyleyebiliriz. Bunları da kronolojik olarak zikredeceğiz.

1.1. Batn-ı Nahle Seferi

Zikredildiği üzere Muhammed Esed haklı bir sebebe binaen girilen kıyasıya bir savaş olmadıkça esir alınamaz demişse de bu yorum İslam tarihi ve Kur'ân verileri bağlamında isabetli görünmemektedir. Bunun ilk örneği Batn-ı Nahle seferi olup, bu seferden sonraki gelişmelere Kur'ân-ı Kerim telmihte bulunmuştur.³⁶ Bu gelişmeler Kur'ân-ı Kerim'in savaşa izin vermesi³⁷ sonrası Müslümanlar tarafından Hz. Peygamber'in (a.s) izni ve emri doğrultusunda gerçekleşmiş olan Batn-ı Nahle seriyyesinden sonra vuku bulmuştur.³⁸ Söz konusu sefere dair bilgiler özellikle İbn Hişam (ö. 218/833) ve İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) ve İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) birbirine benzer anlatımlarıyla şu şekildedir:

“Hz. Peygamber (a.s) hicretten on yedi ay sonra halasının oğlu Abdullah b. Cahş'ı (ö. 3/624) seriyyenin komutanı olarak belirler ve kendisine bir mektup verir. Mektupta Necid yolunu takip ederek Taif-Mekke arasındaki Batn-ı Nahle'ye kadar ilerlemelerini ve orada güneyden gelecek Kureyş kervanını gözetlemelerini ve kendisine haber getirmelerini yazmıştır. Batn-ı Nahle'ye varan Abdullah ve arkadaşları Recep ayının son günü İbnü'l-Hadramî'nin başkanlığında Taif'ten dönmekte olan bir Kureyş kervanını fark ederler. Savaşın yasaklandığı haram ayların son gününde bulunmaları sebebiyle kervana hücum edip etmemekte tereddüt edilir. Ertesi gün kervanın Mekke haremine gireceğini ve bir diğer yasağın başlayacağını, dolayısıyla kervanın kurtulacağını düşünürler. Sonunda dört kişinin bulunduğu kervana saldırmaya karar verirler. Kervanın yöneticisi Amr b. Hadrami'yi öldürüp Osman b. Abdullah b. Mugire ile Hakem b. Keysan'ı esir alıp kervan ele geçirilir. Abdullah b. Cahş ele geçirilen ganimeti beşe bölerek beşte birini Hz. Peygamber (a.s) için ayırır, geri kalanı kendi aralarında bölüşürler. Medine'ye dönünce Hz. Peygamber (a.s) iki esiri hapse attırır, kendisine ayrılan ganimet hissesinden bir şey almaz ve haram ayda savaştıkları için onları azarlar. Mücahitler Hz. Peygamber'in (a.s) ve Müslümanların kendilerini kınamalarına çok üzülürler. Bir süre sonra durumu tavzih eden âyetler nâzil olur ve temize çıkarılırlar. Âyetler haram aylarda savaşmanın büyük günah olduğunu; fakat Allah'ı inkâr etmenin, insanları Mescid-i Haram'ı ziyaretten alıkoymanın ve halkını oradan çıkarmanın daha büyük günah olduğunu³⁹ beyan eder. Seriyyeye katılanlar Allah tarafından tezkiye edilince⁴⁰ Hz. Peygamber (a.s) kendisine ayrılan ganimeti alır. Hz. Peygamber (a.s) Kureyşliler'in iki esiri

³⁶ el-Bakara, 2/217-218.

³⁷ el-Hacc, 22/39.

³⁸ Bu seferden önceki seriyyelere dair bilgi için bkz; Vâkıdî, *Meğâzî rasulillah*, s. 3-10; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 234-244; Taberî, *Târîhu't-taberî*, II,404-410; Yılmaz, Hz. *Peygamber Döneminde İstihbarat*, s. 72-80; Fayda, “Batn-ı Nahle”, V, 202-203.

³⁹ el-Bakara, 2/217.

⁴⁰ el-Bakara, 2/218.

kurtarmak için gönderdikleri fidyeyi seriyyeden ayrılmak zorunda kalan Sa'd b. Ebi Vakkas (ö. 55/675) ile Utbe b. Gazvan'ın (ö. 17/638) Medine'ye dönüşüne kadar kabul etmez. Sa'd ve Utbe Medine'ye döndükten sonra her esir için 1600 dirhem fidye alır."⁴¹

Bu seriyyeyi ele alan âyetlere baktığımız zaman konunun haram ay ekseninde şekillendiğini görmekteyiz. Zira Mekkeliler bu olayı öğrendikten sonra haram ayda savaşmanın helal olup olmadığını gündeme getirmiş, bunun üzerine âyet inmiştir.⁴² Bir diğer rivayete göre Mekkeliler Hz. Peygamber'in haram aylara hürmet göstermediğini, insanların kendilerini güvende hissettikleri ayda kan dökmek gibi bir cürüm işlediği şayiasını yaymışlardır. Bunu işiten Hz. Peygamber (a.s) Abdullah b. Cahş'ı çağırır ve haram ayda savaşmalarını emretmediğini söyler. Abdullah da düşmanı öldürdükleri günün akşamında hilalini gördüklerini, olayın haram ay içinde meydana gelip gelmediğini belirleyemediklerini söyler. Binaenaleyh Hz. Peygamber (a.s) esirleri ve ganimetleri alıkoyar ve hiçbir tasarrufta bulunmaz, âyet indikten sonra ganimetleri alır.⁴³

Kur'ân haram ayda savaşmanın⁴⁴ ve kan dökmenin büyük bir günah olduğunu beyan eder. Haram ay uygulaması Hz. İbrahim'den beri devam etmekte olup, bu aylar içerisinde savaş ve baskın yapılması yasaktır. Bu vesileyle insanlar hac veya umre için rahatlıkla yolculuk yapabilmektedir.⁴⁵ Kur'ân bu uygulamayı Müslümanların da lehine olması hasebiyle tahkim etmiştir. Süreçle birlikte önce; "Mescid-i Harâm civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de orada onlarla savaşmayın. Şayet sizinle savaşmaya kalkıştırlarsa o zaman onları öldürün."⁴⁶ âyeti

⁴¹ İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 243-247; et-Taberî, *Târîhu't-taberî*, II, 410-415; Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-kur'ân*, (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire: Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, 2001, III, 650-655; İbnu'l-Esrî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 12-15.

⁴² Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-u'yûn: tefsîru'l-mâverdî* (nşr. Abdulmaksûd b. Abdurrahîm), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts., I, 274-275; Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *el-Vasît fi tefsiri'l-kur'ani'l-mecîd* (nşr. Adil Ahmed Abdulmarsud), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994, I, 320-321; Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi't-tenzîli ve uyûni'l-ekvali fi vucûhi't-te'vîl* (nşr. Adil Ahmed Abdulmevcud), Riyad: Mektebetu'l-Abikan, 1998, I, 424-425; Muhammed b. Yûsuf Ebu Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît* (nşr. Adil Ahmed Abdulmevcud), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993, II, 154.

⁴³ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb: tefsîru'r-râzî*, Lübnan: Dâru'l-Fikr Li't-Tabaa ve'n-Neşr, 1981, VI, 31.

⁴⁴ Haram ayda savaşmanın hükmü konusunda da ihtilaf vardır. Zühri, haram aylardan bahseden âyetteki "O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekün savaşmışları gibi siz de onlarla topyekün savaşın." ibaresine binaen haram aylarda savaşın nesh edildiğini söylemiştir. Diğer kanaate göre haram aylarda savaşmanın haramlığı hükmü bakidir, mensuh değildir. İlk görüşün tarihsel olaylar ekseninde makbul olduğu görüşü hâkimdir. Çünkü Hz. Peygamber, Huneyn başta olmak üzere bir çok savaşı haram aylarda yapmıştır. Bkz; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 275. Bazı müfessirler haram ay hükmünün seyf âyeti (et-Tevbe, 5) ile mensuh olduğunu söylemişlerdir. Bkz; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I/424; Ebu Muhammed Abdulhak b. Gâlib İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz* (nşr. Abdusselam Abdüşşâfi), Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001, I, 290; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VI, 33.

⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 648; Muhammed b. Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984, II, 325-326.

⁴⁶ el-Bakara, 2/191.

ile tahsis etmiştir.⁴⁷ Daha sonra da “Haram ay, haram aya karşılıktır; hürmetler (de) karşılıklıdır. Öyleyse kim size saldırırsa, onun saldırdığı gibi siz de ona saldırın.”⁴⁸ âyeti ile Müslümanlara karşı bir tecavüz olursa kendilerini savunma hakkı tanımıştır.⁴⁹

Abdullah b. Cahş ve beraberindekilerin davranışının yanlışlığı mutlak fakat zanna binaen hata ile meydana gelmiştir.⁵⁰ Bu bağlamda birçok müfessir dikkate değer bir yorum yapar. Âyetin başındaki; “Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar”⁵¹ ibaresinde yer alan “kıtal/savaş” ile “... de ki: haram ayın içinde savaşmak büyük bir olaydır.”⁵² ibarelerindeki her iki “kıtal/savaş” nekredir. Bu, ikinci kıtal ile birincinin aynı olmadığına delalet eder. Yani, seriyyede vuku bulan ve hükmü sorulan kıtalin büyük bir günah olduğu ifade edilmemiştir. Mutlak olarak haram ayda savaşmanın büyük günah olduğu vurgulanmıştır.⁵³ Müminler bu işi kasten yapmamışlar, zamanı belirleme konusunda hata yapmışlardı.⁵⁴ Âyet haram ayda savaşılmış olmasını tenkit etmekle birlikte müminlerin Mekke’den çıkarılmış olmasının⁵⁵ haram ayda savaş yapmaktan daha büyük bir günah olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶

Esir alınmasının sadece kıyasıya bir savaş ile mümkün olabileceğini söyleyen Muhammed Esed, Batn-ı Nahle seriyyesini konu edinen âyetlere dair hiçbir yorum yapmamıştır.⁵⁷ Rivayetlerin ve âyete dair yorumların nihai analizini şöyle yapabiliriz:

1. Batn-ı Nahle seriyyesine katılan Müslümanları Hz. Peygamber (a.s) gözetleme için göndermiştir. Fakat onlar Mekkelilere ait bir kervana saldırı yapmışlardır.

47 İbn Âşûr, *et-tahrîr ve't-tenvîr*, II, 327.

48 el-Bakara, 2/194.

49 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VI, 32.

50 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 425; Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer el-Bikâi, *Nazmu'd-dürer fi tenâsubi'l-âyeti ve's-suver*, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İslami, ts., III, 266-268.

51 Lafız şu şekildedir: “يسألونك عن الشهر الحرام قتال فيه”

52 Lafız şu şekildedir: “قتال قتال فيه كبير”

53 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VI, 33; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, II, 154-155; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn* (nşr. Ahmed Harrad, Dimaşk, Dâru'l-Kalem, II, 391-392; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 326.

54 Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, II, 154; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 327. Müfessirlerin aktardığı bilgileri kıyaslamak için bkz; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 244-245; Taberî, *Târîhu't-taberî*, II, 411-412; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 12.

55 Vâhidi (ö. 468/1076), Mekke'de bulunan müminlerin hicret ederek Hz. Peygamber'e (a.s) gitme isteğinin engellenmesinin daha büyük bir günah olduğunu söyler. Vahidi, *el-Vasît*, I, 321.

56 Ebu Mansur Muhammed el-Mâturîdî, *Tevlâtu ehli's-sünne: tefsîru'l-mâturîdî* (nşr. Mecdî Basillûm), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005, II, 113; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Tefsîru'l-beğavî: meâlimu't-tenzil*, (nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr), Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1989, I, 248; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 425; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, I, 290.

57 Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 63.

2. Saldırıyı yaptıkları günün hürmetini belirlemede hata yaptıkları için bu gelişme vuku bulmuştur. Müfessirlere göre o günün haram ay olduğunu olaydan sonra fark etmişlerdir, kasıt yoktur.⁵⁸

3. Kervanda bulunan bir kişi öldürülmüş, birisi kurtulmayı başarmış, ikisi ise esir edilmiştir. Kervandaki mallara da ganimet olarak el konulmuş, beşte biri Hz. Peygamber'e (a.s) ayrılmış, diğerleri kendi aralarında pay edilmiştir.

4. Mekkeliler olaydan hemen sonra Müslümanların güven ve dokunulmazlık ayları olan haram aylar içerisinde kan dökmek gibi büyük bir cürüm işledikleri şayiasını yaymışlardır. Bu, Hz. Peygamber'e ulaşınca baskının haram aylar içerisinde yapılmış olmasına kızmış ve ganimetleri bekletmiştir. Mekkeliler, kervana baskın yapılmış olmasını değil, bunun haram ayda vaki olmasını sosyo-politik bir baskı aracı olarak kullanmışlardır. Arap toplumunda aralarında savaş bulunan iki düşmanın birbirine zarar vermek için ekonomisini hedef alması, yani kervanlara baskın yapması sosyo-ekonomik bir teamüldür.⁵⁹

6. Bakara Sûresi'nin mezkûr âyeti inmiş ve haram ayda savaşmanın büyük bir günah olduğunu, Mekke'nin yerlisi olan müminlerin sırf iman ettiği için yurtlarında çıkarılmış olmasının ise daha büyük bir günah olduğunu ifade etmiştir.

7. Âyet, söz konusu saldırının yanlış olduğunu söylememiş, sadece haram ayda savaşın yanlış olduğunu beyan etmiştir. Bunun kuvvetle muhtemel gerekçesi de müminlerin haram ay olduğunu bilmemesidir.

8. Kur'ân, esir ve ganimet alınmış olmasının haramlığına dair hiçbir imada bulunmamıştır.

9. Hz. Peygamber (a.s) âyetler indikten sonra kendisine ayrılan ganimeti almış ve esirlere karşılık da fidyeyi kabul etmiştir. Eğer Hz. Peygamber'in (a.s) bu uygulaması yanlış olsaydı, âyet onu da tashih eder ve gerekli müdahaleyi yapardı.

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki, Hz. Peygamber (a.s) savaş izni çıktıktan sonra Mekkeliler'e ait kervanlara birçok baskın yaptırmıştır. Çoğunda istihbarat olarak kurtulmayı başarmışlardır. Fakat Batn-ı Nahle seriyesinde kervan kurtulamamıştır. Eğer bu şekilde baskınlar yaparak ganimet veya esir alınması haram olsaydı Hz. Peygamber (a.s) bunu yaptırmaz, âyetler de bunu dile getirirdi. Ne var ki, bu seriyyeler özelinde herhangi bir yasaklayıcı âyet mevcut değildir. Nihayetinde, Batn-ı Nahle seriyesi özelinde Muhammed Esed'in apolojetik bir yorum yaptığını ve yorumunun isabetli olmadığını söyleyebiliriz.

⁵⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, VI, 31; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, II, 154; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 327. Farklı bilgi veren siyer müellifatı için bkz; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 244-245; Taberî, *Târîhu't-taberî*, II, 411-412; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 12.

⁵⁹ Cevad Ali, *el-Mufassal fi târîhi'l-'arab*, V, 401-404.

1.2. Müslümanların Ebu Süfyan Komutasındaki Kervanı İstemesi

Muhammed Esed'in ve diğer müfessirlerin yorumlarına geçmeden önce bu başlığı ilgilendiren âyetleri lafız ve manası ile zikretmeyi uygun görmekteyiz. “ كَمَا أخرجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ قَرِيْبًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ . يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا بَيَّنَّ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ . وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّاغُوتَيْنِ أَنهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَن يُجِزَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقَطَّعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ”Nitekim müminlerden bir kısmı isteksiz oldukları halde Rabbin seni, doğru bir kararla evinden savaşa çıkarmıştı. Doğru olan apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi bu konuda seninle tartışıyorlardı. Hatırlayın, Allah size "iki topluluktan biri sizindir" diye vaat ediyordu, siz güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz, Allah ise iradesi ve sözleriyle hakkı hâkim kılmayı ve inkâr edenlerin kökünü kesmeyi murat ediyordu.”⁶⁰

Muhammed Esed, Hz. Peygamber'in (a.s) niyetinin Bedir Savaşı'na giden süreçte en başından beri kervan olmayabileceğini dile getirir ve şöyle devam eder: “Hz. Peygamber (a.s) Medine'ye hicret ettiği için beri Mekkeliler ile aralarında açık bir savaş halinin zaten mevcut olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmuş olacak ki, kervan Medine'ye ulaşınca kervana saldırma planını ashaba bildirmiştir. Ebu Süfyan Suriye'de iken kendisine haber ulaşır ve tehlikeli bölgeye girecek zamana kadar güçlü bir ordunun hazırlanması konusunda da Mekkelileri ikna edecek bir elçi gönderir. Ebu Cehil komutasında bir ordu kuzeye doğru gönderilir, Ebu Süfyan ise mutat yolunu değiştirerek sahil yolunu takip eder... Hz. Peygamber'in (a.s) niyeti hiçbir zaman kuzeyden yaklaşan zengin kervanın Müslümanlar tarafından ele geçirilip soyulması değildir.⁶¹ Kervanı ele geçirme düşüncesini baştan söylemesi asıl niyetinin kervan olmadığını, Kureys ordusu ile karşı karşıya gelmeyi hedeflediğini gösterir gibidir. Zira isteseydi niyetini belli etmez ve kervan Medine'ye yaklaşınca ani bir baskınla ele geçirir ve yağmalama yapardı. Fakat niyeti Kureys'e kesin bir darbe indirmektir. Hz. Peygamber'in kervanı ele geçirmesi müminlerin lehine görünse de Kureysliler için yıpratıcı olmazdı. Oysaki Mekkelilerle yapılacak bir savaş zaferle sonuçlanırsa İslam'ın önünde onu nihai zafere götüreceği yolu açmış olacaktı.”⁶²

Muhammed Esed'den özetlediğimiz yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber (a.s) dileseydi kervanın Medine'ye yaklaşmasını bekler ve ani bir baskınla epeyce ganimet ve esir alırdı. Fakat bu konuda kendisini engelleyen şey, kervanla değil, Mekke ordusu ile karşılaşmaktı. Müthiş bir askeri deha sergileyerek Mekkeliler ile aralarında var olan savaş haline dair belirsizliği netleştirmek ve Kureys'e kesin bir darbe indirmek istemekteydi. Düşüncesini henüz erken bir zaman diliminde dile getirmesi tasarısının bir aldatmaca ve tâ en baştan beri gerçek hedefin Mekke ordusu ile karşılaşmak olduğunu gösterir gibidir.⁶³ Biz; “Eğer bu askerî

⁶⁰ el-Enfâl, 8/5-7.

⁶¹ Bkz; Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 321.

⁶² Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 317-318.

⁶³ Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 317-318.

düşüncesi olmasaydı ve kervanı ele geçirmek isteseydi yaptığı eylemin mahiyeti ne olurdu?" sorusuna Esed'den zimnen cevap bulabiliyoruz. Eğer bunu yapmış olsaydı, kervanı soymuş olur, meşru bir eylem yapmamış olurlardı.⁶⁴ Yukarıda alıntı yaptığımız ilgili yerde altını çizerek vurguladığımız üzere müellife göre bunu yapmış olsalardı, yaptıkları eylem soygun olur ve gayr-i meşru olurdu. Bu kanaatini de ibareye ve kavramlara yansıtmıştır.

Ebu Bekir İbnu'l-Arabî (ö. 543/1148), Hz. Peygamber'in kervanı ele geçirmek için yola çıktığını, amacının sadece ganimet olmadığını söyler. İslam'ın ve Müslümanların güçlenmesine vesile olacak bir gaye olduğu için buradan elde edilecek ganimetin helal olduğunu söyler. Bu bağlamda da; "kim ki Allah'ın sözünün yüceltilmesi için sefere çıktıysa o Allah yolundadır. Şayet sadece ganimet elde etmek için yola çıktıysa o istisnadır"⁶⁵ şeklinde bir hadis zikreder. Bu yorum, Muhammed Esed'in yorumunu nakzeden bir yorum geliştirmemize imkân tanımaktadır. Hz. Peygamber (a.s) Mekke'li müşriklerle savaş halindeydi. Kervana yapılacak seferin gayesi sadece ganimet elde etmek değildi. İslam'ın izzeti düşmanların da zilleti için bu sefere çıkılmıştı. Dolayısıyla da İbn Arabî'nin ifade ettiği gibi şayet bu yolla ganimet veya esir alınmış olsaydı, bu helal olacaktı.

Muhammed Esed, Hz. Peygamber'in tâ baştan beri kervanı değil, Mekke ordusunu arzulamış olabileceğini söylemişse de rivayetler bu yorumu tasdik etmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber Ebu Süfyan komutasında Şam'dan yola çıkan kervanın haberini alınca ashabına kervanı ele geçirme düşüncesini beyan eder. Bazıları isteksiz davranınca Hz. Peygamber istekli olan müminlerden oluşan takriben üç yüz kişi ile yola çıkar. Bunu öğrenen Ebu Süfyan Mekke'ye haber gönderir ve Ebu Cehil komutasında bin kişilik bir ordu ile yola çıkılır. Ebu Süfyan da kervanın yolunu sahile çevirir. Mekkelilerin bir ile ordu yola çıktığı bilgisi Hz. Peygamber'e⁶⁶ ulaşır.⁶⁷ Hz. Peygamber ashabı ile istişare eder. Kendilerine yardım edileceğini söylemesine rağmen, bazıları kervan için yola çıktıklarını ve hazırlıksız oldukları gerekçesiyle⁶⁸ orduyla karşılaşmak istemediklerini söyler, Hz. Peygamber

⁶⁴ Müellif bu yorumu 8. âyetin tefsirinde yapar. Bkz; Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 317-318, 9. dipnot. İbarenin orijinalinde "yağmalamak" şeklinde de tercüme edilmesi mümkün görünen "plundering" fiili geçmektedir. Bizim tercih ettiğimiz manada bile, eylem meşru bir fiile tekabül etmemektedir. "The implication is that the truth of the Prophet's cause could not have been vindicated by the Muslims' overcoming and plundering the rich caravan which was approaching from the north."

⁶⁵ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 383. Mezkûr hadis için bkz. Buhârî, "Kitâbu'l-İlm", 45; Buhârî, "Cihâd", 15; Müslim, "Kitâbu'l-İmâre", 42.

⁶⁶ Bu esnada iki topluluktan biri (kervan veya Mekke ordusunun mağlubiyeti) Hz. Peygamber'e (a.s) Cibril vasıtasıyla ulaştırılır. İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, II, 503; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XV, 130-131.

⁶⁷ Kaynaklar, Mekke ordusunun yola çıktığı bilgisinin Bedir kuyusuna su almaya gelen iki esirden öğrenildiğini söylemektedir. İbn Hişam, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, II, 250-254; Taberî, *Târîhu't-taberî*, II, 4120-426; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XI, 34-37.

⁶⁸ Abdurrezzak b. Hemmâm, *Tefsîru'l-kur'ân* (nşr. Mustafa Müslim Muhammed), Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1989, I, 274; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XI, 34-35; Mâturîdî, *Tevilâtu ehli's-sünne*, V, 154; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, II, 503. İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), kervan uzaklaştıktan ve vadedilen ikinci şıkkın, yani ordu ile karşılaşmanın Allah'ın emri olduğunu öğrendikten sonra ashabın bir kısmının durumu kerih gördüğünü söyler. Taberî, *Câmiu'l-*

ile tartışırlar. Hz. Ebû Bekir (ö.13/634) ve Hz. Ömer (ö. 23/644) gibi önemli isimlerin etkisiyle savaşmak yönünde karar çıkar.⁶⁹

Allah kervanı yahut Mekke ordusuna karşı zaferi Müslümanlara vadetmiş, Müslümanlar ise silahsız ve savunma gücü az olan kervanı arzulamışlardır. Allah söz konusu durumların yer aldığı âyette; "Hatırlayın, Allah size; "iki topluluktan biri sizindir" diye vaad ediyordu, siz güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Allah ise iradesi ve sözleriyle hakkı hâkim kılmayı ve inkâr edenlerin kökünü kesmeyi murat ediyordu."⁷⁰ buyurmuştur. Bu âyeti tefsir eden müfessirlerin kahir ekseriyeti Allah'ın iradesinin en baştan beri müşrik ordunun mağlubiyeti/hakkın galip gelmesi yönünde olduğunu belirtmişlerdir.⁷¹ Onların arzuladığı ile Allah'ın irade ettiği şey farklıydı. Fakat Allah'ın irade ettiği vuku bulmak durumundaydı, zira onun iradesinden başka iradenin cari olması mümkün değildir. Nitekim öyle de oldu ve kâfirler mağlup, müminler ise muzaffer oldular.⁷²

Yukarıda zikredilenlerden şöyle çıkarımlar yapmak mümkündür:

1. Rivayetlere göre Hz. Peygamber'in (a.s) ve ashabın ilk niyeti kervanı ele geçirmektir ve yolda iken durum değişmiştir.

2. Ashabın bir kısmı kervan için yola çıkıldığını, orduyla savaşacak teçhizat ve tecrübelerinin olmadığını, dolayısıyla savaşmak istemediğini ifade etmiştir.

3. Hz. Peygamber'in (a.s) zafer vaadine rağmen önce sonuç değişmemiş, sonradan ashabın ileri gelenlerinin de etkisiyle savaşa girme kararı alınmıştır.

4. Âyet, kervanın ele geçirilmesi yahut ordunun mağlubiyeti şeklindeki iki durumdan birinin onlara vaat edildiğini söylemiştir.

5. Âyet, Müslümanların kervanın ele geçirilmesi isteğini yahut orduyla savaşmama isteğini kınamamış, sadece bu hususta Hz. Peygamber (a.s) ile yapılan tartışmaya değinmiştir.

beyân, XI, 39-40; Mâturîdî, olayın kerih görülmesini Allah'ın emrine karşı gelmek veya emri kerih görmek şeklinde değil, savaş-insan tabiatı bağlamında değerlendirerek tefsir eder. İnsan tabiatı gereği savaş kerih görülür. Mâturîdî, *Tevîlâtü ehli's-sünne*, V, 156.

⁶⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 33-35; Mâturîdî, *Tevîlâtü ehli's-sünne*, V, 156; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, II, 295-296; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Tefsîru'n-neseî: medâriku't-tenzîl ve hadâiku't-te'vîl* (nşr. Yusuf Ali Bedîvî), Beyrut: Dâru'l-Kelâmi't-Tayyib, 1997, I, 632; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XV, 130-131; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* (nşr. Sâmî b. Muhammed es-Sellâme), Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1997, IV, 14-15.

⁷⁰ el-Enfâl, 8/7.

⁷¹ Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed İbrahim es-Semerkindî, *Tefsîru's-semerkandî: bahru'l-ulûm* (nşr. Muhammed Muavviz- Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993, II, 5-6; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, II, 504; Nâsiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl: tefsîru'l-beydâvî* (nşr. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî): Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts, III, 51; Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 2:633; Ebu Abdillâh Muhammed İbn Arafê, *Tefsîru ibn arafe*, (nşr. Celaleddin es-Suyuti), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008, II, 279.

⁷² Ebubekr Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-kur'ân* (nşr. Muhammed Abdulkahir Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003, II, 384; Bikâî, *Nazmu'd-dürrer*, VIII, 230-231.

6. Hz. Peygamber, Allah'ın isminin yüceltilmesi için yapılacak mücadelenin Allah yolunda olduğunu söylemiş, bu vesile ile ele geçen ganimetin de helal olduğunu beyan etmiştir.

7. Mekke kervanını ele geçirme, sadece ganimet için yapılmış değildir. Mekkeliler hicret eden Müslümanların mallarına el koymuşlardır. Ayrıca aralarında fiili bir savaş durumu vardır. Onların ekonomik anlamda yıpratılması da Allah'ın dininin yüceltilmesi için yapılan bir mücadeledir. Gaye, birçok müfessirin ifade ettiği üzere hakikatin tazizidir.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber (a.s) Mekkeliler'e ait kervanı ele geçirme niyetiyle yola çıkmıştır. Fakat Allah'ın iradesi ordunun mağlubiyetine matuftur. Bu nedenle de yolda durum değişmiş, ashap savaşmış ve muzaffer olmuşlardır. Allah Hz. Peygamber (a.s) ve ashabin kervanı ele geçirmek suretiyle ganimet veya esir edinme niyetini tenkit etmemiş, bunun yanlış olacağını söylememiştir. Aksine kervanın da vadedilenler arasında olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (a.s) esir ve ganimeti savaş ile değil, kervanı ele geçirmekle elde etseydi bu da haram olmayacaktı. Nitekim daha önce de zikredildiği üzere Batn-ı Nahle seriyesinde ganimet ve esirlerin fidyesi bu minvalde elde edilmişti. Nihai olarak, Muhammed Esed'in haklı bir sebebe dayalı ve kıyasıya bir savaş dışında esir alınmasının yanlış olacağı kanaati Enfal Sûresi'nin zikredilen âyetleri ve bu âyetlere dair rivayetler bağlamında isabetli değildir. Bilhassa, kervana yapılacak müdahalenin soygun olacağı yorumu tümüyle tavzihe muhtaç, zorlama bir yorum olmuştur. Dolayısıyla müellifin kanaatinin doğru olmadığını söyleyebiliriz.

2. Bedir Esirleri

Muhammed Esed, kıyasıya bir meydan savaşı olmaksızın esir almanın doğru olmayacağı kanaatini Bedir esirleri özelinde söylemiştir. Malum olduğu üzere Bedir Savaşı Müslümanların ilk gazvesi olup, gazve vesilesiyle ilk esirler bu savaşta edinilmiştir. Muhammed Esed'in Bedir esirleri ile ilgili yorumu yukarıda zikredilenlerden çok farklı değildir. Esed, bu savaşta ele geçirilen esirler bağlamında Hz. Peygamber'e yöneltilen eleştiriyi yine haklı bir gerekçeye dayalı zorlu bir meydan savaşı bağlamında tefsir eder.⁷³ Müellif ayrıca Bedir Savaşı'nda ele geçen esirler öldürülmüş olsaydı çok büyük bir hata ve günah işlenmiş olacağını söyleyerek daha önce hiç zikredilmemiş farklı bir yorum daha yapar. Biz, müfessirlerin kanaatlerini mücmel bir şekilde zikrederek Muhammed Esed'in mezkûr iki yorumunu tavzih etmeye çalışacağız.

2.1. Hz. Peygamber'e Yapılan Eleştiri

Hz. Peygamber'i (a.s) itab ettiği ifade edilen -itabın muhatabının kim olduğuna dair tafsilat bir alt başlıkta zikredilecektir.- Söz konusu âyet lafzı ve meâli itibariyle şöyledir: “ مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُنْجَنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ ”

⁷³ Esed, *Kur'an Mesajı*, 338.

“الْأَجْرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ” “O yerde gerekli mücadeleyi yapıp hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya varlığını istiyorsunuz, oysa Allah âhireti istiyor; Allah izzet ve hikmet sahibidir.”⁷⁴

Muhammed Esed, Enfâl Sûresi 67. âyette Hz. Peygamber’e yöneltilen eleştiriyi yine meşru bir savaş ekseninde değerlendirir. Dinin ya da özgürlüklerin savunulması için Allah yolunda girilen savaş esnasında olmadıkça hiç kimse esir edilemez; bu amaçla tutuklanamaz, az ya da çok mahsur tutulamaz. Esed, barış zamanında barışçı yöntemlerle ele geçirilen bir esirin alıkonmasının tümüyle hukuk dışı ve haram olduğunu da ekler. Müellif, daha sonra köleliğe dair sosyo-politik bir yorum ve eleştiri yapar ve hangi amaçla olursa olsun “toplumsal bir kurum” olan köleliğin ve köleciliğin Kur’ân tarafından yasaklandığını söyler. Kaldı ki, savaşta alınan esirlerin bile savaş bittikten sonra salıverilmesi⁷⁵ Kur’ân tarafından ön görülmektedir.⁷⁶

Muhammed Esed, Hz. Peygamber’in (a.s) kıyasıya ve haklı bir meydan savaşı olmadan esir almasının yanlış olacağını söyleyerek, kervana yapılması düşünülen saldırının yanlış olacağını da zımnen dile getirmiş olmaktadır. Eğer esirleri kervana baskın yaparak elde etmiş olsalardı yanlış bir iş yapmış olacaktı. Dolayısıyla âyette Hz. Peygamber’in (a.s) Bedir Savaşı vesilesiyle esir edinmesi eleştirilmemiştir. Yalnızca meşru bir savaşın ürünü olan esirlerinin olabileceği beyan edilerek durum tahlili yapılmış ve bu şartlarda esir edinilmesinin yanlış olmadığı ve zımnen Hz. Peygamber’in (a.s) ameliyesinin doğru olduğu dile getirilmiş olmaktadır. Zira meşru bir eylem sonrası meşru bir kazanç edinilmiş olmaktadır.

Muhammed Esed her ne kadar mezkûr kanaatini izhar etmişse de bu yorumu kahir ekseriyette müfessirin yorumları ile mütenakızdır. Müellifin kanaatini tahlil etmeden önce müfessirlerin bu âyete dair yorumlarını kısaca üç başlık altında zikretmek isteriz.

2.1.1. Savaş Devam Ederken Esir Alınması

Müfessirlerin kahir ekseriyeti Bedir esirleri konusunda sadece sahabenin eleştirildiği kanaatindedir. Allah, müminlere müşriklerin boyunlarına ve parmaklarına vurmalarını emretmişti.⁷⁷ Binaenaleyh savaş fiilî olarak devam ediyorken düşmanı öldürmek gerekir, esir alınması yanlıştır.⁷⁸ Âyet, henüz savaş

⁷⁴ el-Enfâl, 8/67.

⁷⁵ Muhammed, 47/4.

⁷⁶ Esed, *Kur’an Mesajı*, 338, 72. dipnot.

⁷⁷ el-Enfal, 8/12.

⁷⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru mukâtil b. süleyman* (nşr. Abdullah Muhammed Şehhâte), Beyrut: Müessesetu’t-Târîhi’l-Arabî, 1423/2002, II, 125; Ebu İshak İbrahim ez-Zeccâc, *Maâni’l-kur’ân ve i’râbuhû* (nşr. Abdulcelil Şulbî), Beyrut: Âlemu’l-Kutub, 1988, II, 425; Mâturîdî, *Tevilâtu ehli’s-sünne*, V, 262; Ebû Ali el-Fadl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmeu’l-beyân fi tefsîri’l-kur’ân*, Beyrut: Dâru’l-U’lûm, 2005, IV, 362-363; Ebû Ca’fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri’l-kur’ân* (nşr. Şeyh Âğa et-Tahrânî) Beyrut: Dâru İhyai’t-Turâsi’l-A’rabî, ts., V, 156-157; Ebû’l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abderraahmân el-Îcî, *Câmiu’l-beyân fi tefsîri’l-kur’ân* (nşr. Abdulhamid Hendevidî), Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2004, II, 37-38; Ebû’l-Fazl Celâlüddîn

bitmeden fidye alma düşüncesiyle esir almakla uğraşan ashâbı Hz. Peygamber'in (a.s) şahsı üzerinden eleştirmektedir.⁷⁹ Bir kısım müfessire göre âyette Hz. Peygamber'e (a.s) de itab vardır. Bunun gerekçesi, savaş henüz tam olarak nihayete ermeden esir almakla uğraşan müminleri bu yanlış işten alıkoymamasıdır.⁸⁰

Görüldüğü üzere, kahir müfessirin yorumu Muhammed Esed'i tashih etmemektedir. Esed esir alınabilmesi için sadece meşru bir savaşın var olması gerektiğini söylemiştir. Kahir müfessire göre âyet, savaş henüz tam olarak bitmeden fidye düşüncesine binaen düşmanın öldürülmeyle esir edilmesinin yanlış olduğunu söylemiştir. Biz de kahir müfessire ait bu yorumun isabetli olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.2. Esirlerin Öldürülmemiş Olması

Müfessirlerin bir kısmı, düşman tamamen yok edilinceye kadar esir alınmasının yanlış olduğunu söylemişlerdir.⁸¹ Dolayısıyla, Bedir savaşında henüz Müslümanlar tam olarak güçlenmemiş, küfür de mutlak bir mağlubiyet almamış, güçleri henüz tam olarak kırılmamıştı. Bu nedenle, güçleri tamamen kırılmadan ve mutlak bir mağlubiyet olmadan Hz. Peygamber'in (a.s) esir alması doğru değildir. Zikredilen durum tam olarak yerine gelinceye kadar o esirlerin öldürülmesi gerekirdi.⁸² Bu yorum, biraz daha şümüllü bir galibiyet tasviri yapmakta, durumu savaş hali ile tahdit etmemektedir. Dolayısıyla bu yorum da Muhammed Esed'i tasdik etmemektedir.

Abdurrahmân es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr* (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire: Merkezi Hicr Li'l-Buhûs, 2004, VII, 197-198; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2006, IV, 253; Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınları, 2007, III. Baskı, II, 709. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988, III, 534-535.

⁷⁹ Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, III, 376; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, II, 551; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XV, 205; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, 4:514; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs: tertibu's-süver hasebe'n-nüzûl*, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabi, 1383/1964, VII, 89-90; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü'l-kur'âni'l-hakîm: et-tefsîru'l-vâdih hasebe tertibi'n-nüzûl*, Beyrut: Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2009, III, 158.

⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 273; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-kur'ân*, VIII, 46-47.

⁸¹ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Tefsîru'n-nesâî*, (nşr. Abdulhalık eş-Şafî), Beyrut: Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1990, I, 656; Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, V, 637; Nizâmuddîn Muhammed b. Hasan b. Hasan en-Neysâbüri, *Garâibu'l-kur'ân ve ragâibu'l-furkân* (nşr. Zekeriyya Umeyra), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996, III, 417-418; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr: el-câmiu beyne fenniyyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr* (nşr. Abdurrahman Umeyra), y.y: Dâru'l-Vefâ, ts., II, 467; Muhammed Şükrî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ani fî tefsîri'l-kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts., X, 33; Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, Mısır: Mektebetu'l-Kâhire, 1960, X, 96; Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-merâğî*, Mısır: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1946, X, 33.

⁸² Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, II, 126; Abdurrahman b. Muhammed Ebu Zeyd es-Seâlîbî, *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân: tefsîru's-seâlîbî* (nşr. Abdulfettah Ebu Sünne), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997, III, 151-152.

2.1.3. Esirlerden Fidyeye Alınmış Olması

Hız. Peygamber Bedir esirleri konusunda ne yapılabileceğini ashabına danışmıştı. Hız. Ömer tümünün öldürülmesini, Hız. Ebû Bekir ise fidye alınmasını teklif etmişti. Hız. Peygamber (a.s) de onun teklifine binaen esirlerden fidye almıştı. Âyet bu amelîyenin yanlışlığını dile getirmiştir.⁸³ Dolayısıyla esirlerden fidye almış olmaları sebebiyle Hız. Ömer hariç, Hız. Peygamber (a.s) dahil bütün Müslümanlar itab edilmiştir.⁸⁴

Sonuç olarak müfessirler Enfal Sûresi'nin 67. âyetinde Hız. Peygamber'e (a.s) yapılan eleştiriyi üç başlık altında değerlendirmişlerdir. Kahir ekseriyet savaş devam ederken fidye düşüncesiyle esir almakla meşgul olan ashaptan bazısının tenkit edildiğini söylemiştir. Bazıları ise savaş henüz kesin zafer ile sonuçlanmadan esir almakla uğraşan ashabı bu fiilden men etmediği için Hız. Peygamber'in (a.s) de itab edildiğini beyan etmiştir. İkinci görüşü savunan müfessirlere göre âyetin eleştirisinin sebebi, esirlerin sağ bırakılıp öldürülmemiş olmasıdır. Üçüncü görüşe göre eleştirinin sebebi, istişare sonucu esirlerden fidye alınmış olmasıdır. Hız. Peygamber (a.s) fidye alınması görüşünü makbul gördüğü için eleştirilmiştir. Nihayetinde Bedir esirleri bağlamında zikredilen yorumların hiç birisinin Muhammed Esed'in görüşü ile mutabık olmadığını; tüm yorumların onun hilafına olduğunu söyleyebiliriz.

2.2. Esirlerin Öldürülmesinin Büyük Bir Hata Olacağı

Muhammed Esed'in yorumuna geçmeden önce konumuz olan Enfal Sûresi'nin 68. âyetini lafzı ve manası ile şöyle zikrederim: “لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَأَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ” “Allah'ın daha önceden yazılmış bir hükmü olmasaydı elde ettiğiniz menfaat sebebiyle size büyük bir azap dokunurdu.” Esed mezkûr âyete şöyle bir anlam takdir eder: “Allah tarafından önceden buyurulmuş böyle bir ilke olmasaydı aldığımız bütün bu (tutsaklar) yüzünden başınıza mutlaka büyük bir azap çökerdi.” Müellif “önceden buyurulmuş böyle bir ilke”nin mahiyetini tavih etmemiştir. Bu, kuvvetle muhtemel yukarıda tafsilatlı bir şekilde ele aldığımız 67. âyette müellifin vurguladığı, kıyasıya girdiği zorlu bir meydan savaşı sonucu değilse, esir alınmayacağı ilkesi olmalıdır. Müellifin; “bu ilke olmasaydı, başınıza büyük bir azap çökerdi”, ibaresine dair tafsilatını açıklama notunda görebilmekteyiz. Âyette; “Allah tarafından önceden irade edilmiş (böyle) bir ilke (kitap) olmasaydı Müslümanların

⁸³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, IV, 88-89; İbn Arafe, *Tefsîru ibn arafe*, II, 290; Bikâî, *Nazmu'd-dürrer*, VIII, 331-332.

⁸⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmu'l-kur'ân* (nşr. Muhammed Sâdık Kamhâvî), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1992, IV, 258; Ebu'l-Kâsım muhamed b. Ahmed İbn Cüzeyy, *et-Teshîl li u'lûmi't-tenzîl* (nşr. Muhammed Sâlim Hâşim), Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995, I, 318; Muhammed Hüseyin b. Muhammed Tabatabaî, *el-Mizân fi tefsîri'l-kur'ân*, Beyrut: Müessesetu'l-A'lamî, 1997, IX, 138-139; Molla Huveys ed-Deyrezûrî, *Tefsîru beyâni'l-maânî*, Dımaşk, Matbaatu't-Terakkî, 1965, V, 308.

başına geleceği bildirilen” “büyük azap” da açıkça göstermektedir ki, esirlerin öldürülmesi gerçekten büyük, ürkütücü bir günah olacaktır.⁸⁵

Muhammed Esed'in bu yorumunun da müfessirlerin yorumu ile mütearız olduğunu söyleyebiliriz. Muhammed Esed'in de zikrettiği rivayete göre Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirlere ne yapılabileceği istişare edilmişti. Hz. Ömer esirlerin öldürülmesini, Hz. Ebû Bekir ise fidye alınmasını teklif etmiştir. Hz. Ebû Bekir bu fidyenin İslam'ın ve Müslümanların kuvvetlenmesine vesile olacağını ve esirlerin de onların akrabaları olduğunu eklemiştir. Hz. Peygamber (a.s) de fidye alınmasını görüşünü makul bulmuştur. Bunun üzerine “yeryüzünde iyice sağlamlaşmadıkça/tahkim etmedikçe bir peygamberin elinde esir bulunamaz” âyeti inmiş ve istişareden çıkan kararın hatalı olduğunu söylemiştir.⁸⁶ Hz. Peygamber (a.s) esirlere karşılık fidye alma görüşünü kabul ettiği için kendisine herkesi helak edecek bir azabın gösterildiğini söyleyip ağlamıştır.⁸⁷ Eğer azap incek olsaydı Hz. Ömer hariç herkesin helak edileceği farklı rivayetlerce aktarılmıştır.⁸⁸

Müellifin “önceden buyurulmuş bir ilke” olarak tercüme ettiği “كتاب سبقت” müfessirler tarafından birkaç anlamda tefsir edilmiştir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: “Bedir ashabına azap etmeyeceği”⁸⁹, “bir durumun hükmü belirtilmeden hata edene azap etmeyeceği”⁹⁰, “bu ümmete ganimeti helal kılacağına dair önceden verilmiş hüküm.”⁹¹ Görüldüğü üzere “önceden buyurulmuş hüküm” müfessirlerce farklı şekillerde tefsir edilmişse de hiçbir yorum Muhammed Esed'in yorumuyla mutabık değildir. Mamafih, hiçbir tefsir müellefatı esirlerin öldürülmesinin büyük bir günah olacağı yorumunu teyit etmemektedir. Aksine, hem hadis hem de tefsir külliyyatında kendine yer bulan sahih rivayetlere göre esirlerin öldürülmemesi sebebiyle azabın inmesi söz konusudur. Bu hükmün, İslam güç ve izzet kazanıncaya dek geçerli olduğu, güçlendikten sonra esirlerin karşılıklı yahut karşılıksız serbest bırakılabileceği ifade edilmiştir.⁹²

Sonuç olarak, Muhammed Esed, apolojetik bir yorum yaparak Bedir'de ele geçen savaş esirlerinin öldürülmesinin çok büyük bir günah olacağını söylemişse de bu yorum hiçbir tefsir veya rivayet tarafından teyit edilmemiştir. Bilakis, rivayetler ve yorumların ortak vurgusu, savaşta düşmanı kesin bir mağlubiyete uğratıncaya dek düşmanın öldürülmesi gerektiği yönündedir. İlk savaşa ve ilk esir alınmasına örneklik teşkil eden Bedir savaşında ise esirlerin öldürülmemiş ve fidye karşılığı

⁸⁵ Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 338, 73. dipnot.

⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XI, 273; İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-'azîm*, IV, 90-91; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, VII, 197-199.

⁸⁷ Müslim, “Cihâd”, 58; Ebu Dâvûd, “Cihâd”, 129.

⁸⁸ İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-'azîm*, 4:90-91; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr* VII, 197-199.

⁸⁹ Kurtubî, *el-câmi' li ahkâmi'l-kur'ân*, VIII, 50; Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002, III, 382.

⁹⁰ Mâturîdî, *Tevelâtu ehli's-sünne*, V, 257; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-kur'ân*, II, 434.

⁹¹ Hûd b. Muhakkem el-Huvvâri, *Tefsîru kitâbillâhi'l-azîz* (nşr. Belhâc bin Said Şerifi) Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1990, II, 104; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XI, 277; Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, III, 378; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, III, 377.

⁹² Cessâs, *Ahkâmu'l-kur'ân*, 4:259; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-kur'ân*, II, 430-431; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, II, 469; Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, X, 97.

serbest bırakılmış olmasının yanlış olduğu, öldürülmelerinin gerekliliği kahir ekseriyetin racih gördüğü yorum olmuştur.

Sonuç

Muhammed Esed'in savaş-esir ilişkisi bağlamında şahsına münhasır iki yorumu makalemize konu olmuştur. Esed'e göre haklı bir sebebe binaen girilen kıyasıya bir savaş olmadıkça esir alınamaz. Ne var ki müellifin bu yorumu siyer, hadis ve tefsir literatüründen bize ulaşan bilgiler ve Kur'ân âyetleri tarafından teyit edilmemiştir. Bunun en bariz örneği Batn-ı Nahle seriyyesi olup, bu seriyyenin tüm süreçleri ve seriyyeye telmihte bulunan âyetler Muhammed Esed'in yorumunu tasdik etmemektedir. Bu seriyyede ganimetin yanı sıra esirler de alınmıştır. Sahabe, saldırıyı haram ayda bulunulmadığı düşüncesiyle gerçekleştirmiştir. Sonradan saldırının haram ay içerisinde vuku bulduğu anlaşılmıştır. Haram ayda kan dökülmesi olayını Mekkeliler psikolojik harp aracı olarak kullanmıştır. Hz. Peygamber'in (a.s) kutsal aylara hürmet etmediği yaygarası koparmaya çalışılmışsa da âyetler bu ay içinde savaşmanın büyük günah olduğunu teyit etmiş, ashabin ameliyesini tenkit etmemiş, onları tezkiye etmiştir. Âyetlerin nüzûlünden sonra Hz. Peygamber (a.s) kendisine ayrılan ganimeti almış, esirleri de fidye karşılığı serbest bırakmıştır. Dolayısıyla kıyasıya bir savaş olmadan esir ve ganimet alınmış, bu ameliyenin yanlış olduğuna dair herhangi bir âyet nâzil olmamıştır. Eğer Hz. Peygamber'in (a.s) bu uygulaması yanlış olsaydı, âyet onu da tashih eder ve gerekli müdahaleyi yapardı. Mamafih, bu şekilde baskınlar yaparak ganimet veya esir alınması yasak olsaydı Hz. Peygamber (a.s) bunu yaptırmaz, âyetler de bu eylemin yanlışlığını dile getirirdi. Nihayetinde, Batn-ı Nahle seriyyesi özelinde Muhammed Esed'in yorumunun isabetli olmadığını söyleyebiliriz.

Muhammed Esed'in kıyasıya bir savaş olmadan esir alınamayacağı yorumunu nakzeden bir diğer olgu, Hz. Peygamber (a.s) ve ashabinın Ebu Süfyan komutasındaki kervanı ele geçirme isteğidir. Rivayetlere ve ilgili âyetlere göre Hz. Peygamber'in (a.s) ilk niyeti kervanı ele geçirmektir ve yolda iken durum değişmiştir. Allah, kervan ya da ordunun mağlubiyeti şeklindeki iki durumdan birinin onlara verileceğini vadedmiştir. Ashap, kervan için yola çıktığını, orduyla savaşacak teçhizat ve tecrübelerinin olmadığını, dolayısıyla savaşmak istemediğini ifade etmiştir. Âyetler, müminlerin kervanın ele geçirilmesi isteğini yahut orduyla savaşmama isteğini kınamamıştır. Müminlerin güçsüz olanı, Allah'ın ise hakkı, yani kafir güruhun hezimetini irade ettiğini beyan etmiştir. Allah Hz. Peygamber (a.s) ve ashabinın kervanı ele geçirmek suretiyle ganimet veya esir edinme isteğini tenkit etmemiş, bunun yanlış olacağını söylememiştir. Aksine kervanın da vadedilenler arasında olduğunu zikretmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (a.s) esir ve ganimeti savaş ile değil, kervanı ele geçirmekle edinseydi bu da haram olmayacaktı.

Muhammed Esed, esirleri konu edinen Enfâl Sûresi 67. âyetini yine haklı ve kıyasıya bir meydan savaşı ekseninde değerlendirir ve böyle bir savaşın ürünü olmadıkça esir alınamayacağını ekler. Dinin ya da özgürlüklerin savunulması için

Allah yolunda girilen savaş vesilesiyle olmadıkça hiç kimsenin esir edilemeyeceğini beyan eder, aksi durumun haram olacağını söyler. Binaenaleyh, Hz. Peygamber'in meşru bir savaş olmadan esir alma düşüncesinin ve kervana yapılması düşünülen saldırının yanlış olacağını da zımnen dile getirir. Ne var ki, Esed'in bu yorumu tefsir literatürü tarafından teyit edilmemiştir. Müfessirlerin kahir ekseriyeti Enfâl Sûresi'nin 67. âyetini ashaba yönelik bir eleştiri olarak tefsir etmiştir. Sahabe, düşmanı mutlak bir hezimate uğratmakla emrolunmuşken, bazıları henüz savaş bitmeden fidye alma düşüncesiyle esir almakla uğraştığı için eleştirilmiştir. Dolayısıyla, Bedir esirleri bağlamında zikredilen yorumların hiç birisi Muhammed Esed'in görüşünü tasdik etmemiştir.

Muhammed Esed Enfâl Sûresi 68. âyetin tefsiri bağlamında savaş esirlerinin öldürülmüş olmasının gerçekten büyük, ürkütücü bir günah olacağını söyler. Müfessirlerin neredeyse tümü, rivayetlerin de tasdikiyle savaş esirlerinin fidye karşılığında serbest bırakılmasının büyük bir günah olduğunu söyleyerek Esed'in yorumunu nakzeden yorumlar yapmışlardır. Aksine esirlerin öldürülmemiş olmasının büyük bir günah olacağı hâkim kanaat olarak tebarüz etmiştir.

Sonuç olarak, Muhammed Esed, savaş esir diyalektiğine münhasır apolojetik bir yorum yaparak, haklı bir gerekçeye müstenit bir savaş meydanı olmaksızın esir almanın ve bu esirlerin tutuklanmasının yanlış olduğunu söylemiştir. Fakat siyer, hadis ve tefsir külliyyatında yer alan rivayet ve yorumlar müellifin yorumlarını teyit etmemiştir. Biz de müellifin bu yorumunun en azından Bedir savaşı ve öncesindeki durum ve olaylar bağlamında isabetli olmadığı sonucuna ulaşmış bulunmaktayız.

Kaynakça

- Abdurrezzak b. Hemmâm, *Tefsîru'l-kur'ân* (nşr. Mustafa Müslim Muhammed), Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1989, I-III.
- Akıncı, Vildan, "Muhammed Esed'in Meal Tefsirinde Aklî Yaklaşımlar", (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).
- Algül, Hüseyin, "Gazve", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XIII, 488-489.
- Ali, Cevad, *el-Mufassal fî târîhi'l-'arab kable'l-islâm*, y.y: Neşru Câmîati Bağdad, II. Baskı, 1413/1993, I-X.
- Âlûsî Muhammed Şükrî, *Rûhu'l-me'ani fî tefsîri'l-kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, ts., I-XXX.
- , *Bulûğu'l-ereb fî marifeti ahvali'l-'arab* (nşr. Muhammed Behcet el-Eserî), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts., I-III.
- Armstrong, Karen, *Hz. Muhammed* (çev. Selim Yeniçeri), İstanbul: Koridor Yayınları, 2005.
- Arslanoğlu, Betül, "Elmalılı Ve Muhammed Esed'in Tefsirlerinde Mu'cize İle İlgili Ayetlerin Mukayesesi, (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988, I-XI.
- Azimli, Mehmet, "Bedir Savaşı Çerçevesinde Bazı Mülâhazalar" *Bilimnâme*, 18/1 (2010), 7-20.
- Başkan, Özcan, "Dilde Çeviri İşlemi", *Türk Dili*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd, *Tefsîru'l-beğavî: meâlimu't-tenzil*, (nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr), Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1989, I-VIII.

- Beydâvî, Nâsıruddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl: tefsîru'l-beydâvî* (nşr. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı): Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts, I-IV.
- Bikâî, Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-dürer fi tenâsubi'l-âyâti ve's-suver*, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İslami, ts, I-XXII.
- Bodley, R.V.C, *Allah'ın Resulü Muhammed* (çev. Hacı Mahmud Hatun), İstanbul: Arya Yayıncılık, 2006.
- Bûtî, Muhammed Said Ramazan, *Fıkhü's-sîre*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- Buyuran, Hayriye, "Muhammed Esed'in Ahkâm Âyetlerini Tefsiri ve Bunların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", (yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).
- Câbirî, Muhammed Âbid, *Fehmü'l-kur'âni'l-hakîm: et-tefsîru'l-vâdih hasebe tertîbi'n-nüzûl*, Beyrut: Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabîyye, 2009, I-III.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkâmu'l-kur'ân* (nşr. Muhammed Sâdık Kamhâvî), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1992, I-V.
- Çalışkan, İsmail, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası* İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.
- Çalışkan, İsmail, "Çağdaş Bir Düşünür ve Müfessir Olarak Muhammed Esed", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (1998), 420-436.
- Çalışkan, İsmail, "Modern Zamanlarda Tefsirin Rotası ve Muhammed Esed Örneği", *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 17/1 (2010).
- Derveze, Muhammed İzzet, *Asru'n-Nebî: Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* (trc: Mehmet Yolcu), İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1995, I-III.
- Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs: tertibu's-süver hasebe'n-nüzûl*, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabi, 1383/1964, I-X.
- Deyrezûrî, Molla Huveys, *Tefsîru beyâni'l-maânî*, Dimaşk, Matbaatu't-Terakkî, 1965, I-VI.
- Dozy, Reinhart Pieter Anne, *İslam Tarihi*, (çev. Abdullah Cevdet, Vedat Atilla), İstanbul 2006.
- Ebu Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr* (nşr. Adil Ahmed Abdulmevcud), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993, I-VIII.
- Ertaş, Hikmetullah, "Cumhuriyet Dönemi Ders Kitaplarına Alınan Hadislerin Türkçe Çevirilerinde Görülen Aşırı Yorum ve Sapmalar", *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 4/2 (2018), 261-283.
- Esed, Muhammed, *İslam'da Yönetim Biçimi* (çev. Beşir Eryarsoy), İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir* (çev. Cahit Koçtak, Ahmet Ertürk), İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- Esed, Muhammed, *Mekke'ye Giden Yol* (çev. Cahit Koçtak), İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Esen, Hüseyin, "Muhammed Esed'in Hirâbe (Eşkiyalık) Suçuyla İlgili Ayetler İçin Yaptığı Meal-Tefsir Üzerine-", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/1 (2004), 139-166.
- Fayda, Mustafa, "Batn-ı Nahle" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, V, 202-203.
- Halebî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm, *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn* (nşr. Ahmed Harrad, Dimaşk, Dâru'l-Kalem, I-XI.
- Havuz, Hasan Hüseyin, "Çağdaş Müskilü'l-Kur'ân (Muhammed Esed Örneği)", (yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).
- Heykel, Muhammed Hüseyin, *Hiz. Muhammed'in Hayatı* (çev. Vahdettin İnce), İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2000.
- Huvvâri, Hûd b. Muhakkem, *Tefsîru kitâbillâhi'l-azîz* (nşr. Belhâc bin Said Şerifi) Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1990, I-IV.
- İşıcık, Yusuf, "Kur'ân Tercümesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed'in Meâline Genel Bir Bakış", *Kur'ân Mealleri Sempozyumu, 24-26 Nisan 2004*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 933-111.
- İbn Arafe, Ebu Abdillâh Muhammed, *Tefsîru ibn arafe*, (nşr. Celaleddin es-Suyuti), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008, I-IV.

- İbn Âşûr, Muhammed b. Tâhir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984, I-XXX.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Gâlib, *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (nşr. Abdusselam Abdüşşâfi), Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001, I-VI.
- İbn Cüzeyy, Ebu'l-Kâsım muhamed b. Ahmed, *et-Teshîl li u'lûmi't-tenzîl* (nşr. Muhammed Sâlim Hâşim), Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995, I-II.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, *es-Sîretu'n-nebeviyye* (nşr. Ömer Abdusselam Tedmûrî), Beyrut: Dâru li'l-Kutubi'l-'Arabî, 1990, I-IV.
- İbn İshak, Ebu Abdillâh Muhammed, *es Sîretu'n-Nebeviyye li İbn İshak* (nşr. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004, I-II.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* (nşr. Sâmî b. Muhammed es-Sellâme), Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1997, I-VIII.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire: eş-Şirketu'd-Düveliyye, 2001, I-XI.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002, I-IX.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-târîh: târihu ibni'l-esîr*, (nşr. Ebu Sayyeb el-Keramî), Beyrut: Beytu'l-Efkari'd-Düveliyye, ts., I-XI.
- İbnü'l-Arabî, Ebubekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-kur'ân* (nşr. Muhammed Abdulkahir Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003, I-IV.
- Îcî, Ebû'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abdurrahmân, *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-kur'ân* (nşr. Abdulhamid Hendevî), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004, I-IV.
- Karaman, Hayrettin v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınları, 2007, III. Baskı, I-V.
- Karşlı, İbrahim Hilmi, "Çeviri Kuramları Açısından Muhammed Esed'in Çeviri Yöntemi ve Değerlendirilmesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16/1 (2003), 95-112.
- Mahmûd Şit el-Hattâb, *Komutan Peygamber* (trc. Ahmet Ağırakça), İstanbul: Bir Yayıncılık, 1988.
- Malik b. Enes, Ebu Abdullah, *el-Muvatta'*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdalbâkî), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1406/1985, I-IV.
- Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed, *Tevîlâtü ehli's-sünne: tefsîru'l-mâturîdî* (nşr. Mecdî Basillûm), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005, I-X.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, *en-Nüket ve'l-u'yûn: tefsîru'l-mâverdî* (nşr. Abdulkaksûd b. Abdurrahîm), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts., I-VI.
- Merâğî, Mustafa, *Tefsîru'l-merâğî*, Mısır: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1946, I-XXX.
- Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru mukâtil b. süleyman* (nşr. Abdullah Muhammed Şehhâte), Beyrut: Müessesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 1423/2002, I-V.
- Mustafa es-Sibâî, *Hiz. Muhammed ve Hayatı* (trc. M. Said Şimşek), Konya: Tekin Kitabevi, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Tefsîru'n-nesâî*, (nşr. Abdulhalık eş-Şafî), Beyrut: Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1990, I-II.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, *Tefsîru'n-nesefî: medâriku't-tenzîl ve hadâiku't-te'vîl* (nşr. Yusuf Ali Bedîvî), Beyrut: Dâru'l-Kelâmi't-Tayyib, 1997, I-III.
- Neysâbü'rî, Nizâmuddîn Muhammed b. Hasan b. Hasan, *Garâibu'l-kur'ân ve ragâibu'l-furkân* (nşr. Zekerîyya Umeyra), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996, I-VI.
- Özdemir, Serdar, "Seriyye" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVI, 565-566.
- Özgel, İshak, "Kur'ân'daki Olağanüstü Olayları Yorumlaması Ekseninde Muhammed Esed'in "Âyet" Kelimesi Çevirisi Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/2 (2007), 152-171.
- Öztürk, Mustafa, "Muhammed Esed'in Meâl-Tefsirinde Bâtınî Te'vîl Olgusu", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16/1 (2003)113-126.
- Öztürk, Mustafa, "Muhammed Esed'in Tefsir Notlarındaki Yanlış Atıflar ve Çarpıtmalar Üzerine", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 8/1 (2008) 45-62.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtihu'l-gayb: tefsîru'r-râzî*, Lübnan: Dâru'l-Fikr Li't-Tabaa ve'n-Neşr, 1981, I-XXXII.

- Rızâ, Reşid, *Tefsîru'l-menâr*, Mısır: Mektebetu'l-Kâhire, 1960, I-XII.
- Seâlîbî, Abdurrahman b. Muhammed Ebu Zeyd, *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'ân: tefsîru's-seâlibî* (nşr. Abdulfettah Ebu Sünne), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997, I-V.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed İbrahim, *Tefsîru's-semerkandî: bahru'l-ulûm* (nşr. Muhammed Muavviz- Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993, I-III.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr* (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire: Merkezi Hicr Li'l-Buhûs, 2004, I-XVII.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-kadîr: el-câmiu beyne fenniyyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min i'lmi't-tefsîr* (nşr. Abdurrahman Umeyra), y.y: Dâru'l-Vefâ, ts., I-V.
- Tabatabaî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed, *el-Mizân fi tefsîri'l-kur'ân*, Beyrut: Müessesetu'l-A'lamî, 1997, I-XXII.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk: târîhu't-taberî* (nşr. Ebu'l-Fadl İbrâhim), Kahire: Dâru'l-Maârif bi-Mısır, ts., I-XI.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-kur'ân*, (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire: Merkezi'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, 2001, I-XXVI.
- Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. Hasan, *Mecmeu'l-beyân fi tefsîri'l-kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-U'lûm, 2005, I-X.
- Turan, Maşallah, "Allah ve Ahiret İnancı Bağlamında Muhammed Esed'in Sembolizm Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2014), 131-157.
- Turan, Maşallah, "Kurân'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları", (doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyân fi tefsîri'l-kur'ân* (nşr. Şeyh Âğa et-Tahrânî) Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-A'rabî, ts., I-X.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed, *el-Vasît fi tefsîri'l-kur'ani'l-mecîd* (nşr. Adil Ahmed Abdulmarsud), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994, I-IV.
- Vâkidî, Muhammed b. Ömer, *Meğâzi rasulillah: kitâbu'l-meğâzi* (nşr. Abbas eş-Şerîfî), Kahire: Matbaatu's-Saâde, 1948.
- Watt, Montgomery *Peygamber ve Devlet Adamı; Hz. Peygamber* (çev. S. Erdem Türközü), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2006, I-X.
- Yılmaz, Metin, *Hz. Peygamber Döneminde İstihbarat*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.
- Yiğit, İbrahim, "Muhammed Esed'in Mealinde Yorum", (yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012).
- Yüksel, Muhammed Bahaeddin, *Kur'ân'ı Farklı Anlama ve Nedenleri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Zeccâc, Ebu İshak İbrahim, *Maâni'l-kur'ân ve i'râbuhû* (nşr. Abdulcelil Şulbî), Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1988, I-V.
- Zemaşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîli ve uyûni'l-ekvali fi vucûhi't-te'vîl* (nşr. Adil Ahmed Abdulmevcud), Riyad: Mektebetu'l-Abikan, 1998, I-VI.
- Zeyveli, Hikmet, "Muhammed Esed'e İki Haksızlık Örneği Esed'in Kur'ân Mesajı İle İlgili "İntihal" ve "Çarpıtma" İddialarının Tutarsızlığı", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 12/1 (2012) 25-46.